

עד שהיה רואה את כל הגולה לפניו כמדורת האש

משה בר (ראשון הגולה בלבד) בימי המשנה והתנאים, עמ' 15

התואר ריש גלותא, ובעברית ראש הגולה, או ראש גלות, מקורו בתפישה שהגולה בה"א הידיעה, או גולה וגלות סתם, משמעה גולת בבל. תפישה זו מצויה במקרא¹, בלשונם של התנאים², ובספרות האמוראים³. היא מגלה הערכה מובהקת של חשיבותה הסגולית של הגולה הבבלית, ושל מקומה המרכזי בין שאר הגלויות, בימי הבית השני ובמרוצת מאות שנים אחר חורבנו. גולת בבל נתייחדה מאחיותיה בארצות מזרח ומערב, והיתה לחטיבה אחת ומיוחדת, ראשונה במעלה באיכותה ובכמותה, בכוח יצירתה הדתית-משפטית, בכושר ארגון מוסדותיה האבטונומיים, וברציפות קיומה, ומעל הכל, בסמכותן הדתית של ישיבותיה ובהשפעתן המכרעת על קיבוצי היהודים באסיה, בצפון אפריקה ובאירופה⁴.

בחשיבותה של הגולה הבבלית ובמעלותיה על שאר הגלויות, הכירו ראשי הסנהדרין בירושלים כפי שאנו למדים גם מן הפתיחה של איגרת אחת, מעין חוזר, שיצאה מן הסנהדרין אל כל הגלויות, וזו לשונה: "ולאחנא בני גלותא דבבל ובני גלותא דמדי ושאר כל גלותא דישראל שלמכון יסגא וכו'". (תוספתא סנהדרין פ"ב ה"ו; ראה גם בבלי שם יא ב; ירושלמי מעשר שני פ"ה נו ע"ג). הגולה הבבלית נזכרת ראשונה. סימן מובהק לא רק להערכתם העצמית של יהודי בבל, אלא גם למידת ההערכה שהיו רוחשים להם ראשי העם בירושלים בסוף ימי הבית השני.

1. כדי לא להאריך את הרשימה אני מסתפק בציון מקום אחד בלבד. הגולה – עזרא א יא; בני הגולה – שם, ד א; קהל הגולה – שם, י ח; גלות (יהודה) – ירמיה כט כב. ועל התואר ראש גלות ראה בדקדוקי סופרים (להלן דק"ס) להוריות עמ' 35 באות פ.
2. מדות פ"ג מ"א; שקלים פ"ב מ"ד; ראש השנה פ"ב מ"ד; ועוד.
3. ראש השנה כג רע"ב וראה אגרת רב שרירא גאון עמ' 40. ורש"י לסנהדרין לב ב ד"ה לגולה; מגילה י סע"א; זבחים סב א. וראה "יא הלוי, דורות הראשונים ח"א, כ"ג עמ' 138. והכינוי "מדינת הים" חל, כנראה, על הגלויות שהיו מערבה לא"י, ראה ר"ח אלבק, השלמות ותוספות למסכת גיטין עמ' 395, ד"ה ממדינת הים.
4. על כמה קווים מיוחדים של גולת בבל עמדתי ברשימתי ברבעון האומה שנה ה' תשכ"ז עמ' 561 ואילך.

למי התקין רבן גמליאל הזקן שיהו מהלכין אלפים אמה לכל רוח?

הראשון (שיוריבין נח ע"א)

מנחם איילך (כ, כ)

כל שמהלך שלש פרסאות באיסור לוקה, הא בשלא הלך ואין ביציאתו חוץ לתחום איסור אין בהלכו משום חיוב תורה עד שיהלך משם שנים עשר מיל, ורבנן הוא דגזור שלא לצאת אפי' אמה אחת, וגדולה מזו אמרו (ר"ה כ"ג ב') בראשונה לא היו זזין משם כל היום כולו התקין ר"ג הזקן שיהו מהלכין אלפים אמה לכל רוח ולא אלו בלבד אלא אף חכמה הבאה לילד והבא להציל מן הגייס ומן הנהר ומן המפולת הרי אלו כאנשי העיר ויש להם אלפים אמה לכל רוח, והרי העדים הללו הלכו שלש פרסאות עד מקום הועד שעל מהלך לילה ויום אחד מחללין את השבת, ואם היוצא חוץ למקום שבינתו שלש פרסאות על כל פסיעה ופסיעה הוא עובר מן התורה משום אל יצא איש ממקומו, אלו כיון שנעשית מצותן היאך ר"ג מתיר להם אלפים אמה והלא עוברין הם מן התורה בכל יותר מד"א, שהרי כבר הלכו שלש פרסאות חוץ למקום שבינתו שלהם ומכאן ואילך בחמש אמות אני קורא בהן אל יצא איש ממקומו, וכי ב"ד מתנין לעקור דבר מן התורה, אלא בשב ואל תעשה, וזו התקנה ודאי דברי הכל היא ואפי' לרבי עקיבא ורבי מאיר שהם סוברין תחומין דאלפים אמה מן התורה, וש"מ אין לוקין על התחומין דבר תורה אלא במהלך שלש פרסאות באיסורי תחומין לדברי האומר כן או במהלך אלפים אמה באיסור תחומין לרבי עקיבא, הא אילו הלך בהיתר כל היום אע"פ שיצא לו לכמה חוץ מתחומו אינו חייב עד שילך מאותו מקום כשיעור תחומי שבת.

וגם נראה פשוט הא דמבואר שם בש"ס [מ"ד ע"ב] ור"מ הל' ט"ז וי"ז וש"ע סי' ת"ז, דכל היוצאים חוץ לתחום ברשות יש להם אלפיים אמה במקום שהגיע, וכן אם כבר נעשה מעשה יש לו במקום הזה אלפיים כאילו שבת שם בין השמשות, **זה דוקא בתחומין דרבנן** דהם אמרו וכו', וזו תקנת רבן גמליאל בראש השנה כ"ג ע"ב, אבל אם יצא חוץ לשלש פרסאות לשיטות אלו ודאי אינו רשאי לילך משם אפילו אמה, דעד עתה היה מהלך ברשות מחמת סכנה, אבל אם כלתה הסכנה ודאי אסור לילך, ואין יכולים חז"ל לעקור דבר מן התורה בקום ועשה, וזה פשוט. ומ"מ תקנת רבן גמליאל היתה מועלת לענין קידוש החודש, כי בודאי רוב עדים היו באים מתוך שלש פרסאות רק חוץ לתחום דרבנן ועל זה היתה התקנה, ולבוא ממקום רחוק לא היה שכיח, ופשוט.